

SZÜTS ISTVÁN GERGELY

EGY KÁPLÁN PATRIÁLÁSAI, 1919–1922*

Az első világháborút követő tömeges és nagyrészt kényszerű népességmozgás, közismertebb nevén a *trianoni menekültkérdés* majd száz évvel az események után is alig feldolgozott.¹ Elég csak arra utalni, hogy a húszas évek közepéig az utódállamokból Magyarországra beköltözők pontos számát sem ismerjük. A kortárs 350 ezer személlyel szemben ugyanis mai ismereteink alapján számuk sokkal inkább 400-430 ezer főre becsülhető.²

A korszak sajtóját, későbbi visszaemlékezéseket olvasva a menekültkérdés általánosnak vélt karakterei – így a menekülés okai, az utazás és megérkezés körülményei, valamint az integráció folyamatai – viszonylag jól rekonstruálhatóak. Ezekből a történetekből érzékelhetővé válik, hogy a menekültkérdés mennyire bonyolult és hatásaiban sokrétű eseményfolyam is volt.

Bár a kiköltözés (menekülés) minden egyes érintett személy, család esetében egyedi volt, mégis a kiváltó okok, a költözés, majd a megérkezés folyamatában léteztek általános sarokpontok. Ezek azonban nagyrészt nem kvantitatív elemzések, hanem privát történetek alapján ismerhetőek és érthetőek meg leginkább. Ezekben a személyes történetekben ugyanis egyszerre sűrűsödhetnek az első világháborút követő impériumváltások, az új államhatalom kiépülésének hétköznapi folyamatai, a költözést kiváltó okok, az útra kelés, valamint a megérkezés és az integráció állomásai.

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Trianon100 Lendület Kutatócsoportjának keretében készült.

¹ A trianoni menekültkérdés eddigi legátfogóbb összefoglalását Mócsy István végezte el az Amerikai Egyesült Államokban. MÓCSY István: *The Effects of World War I. The Uprooted. Hungarian Refugees and the Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*, East European Monographs 31, Columbia University Press, New York, 1983.

² 1924-ben az Országos Menekültügyi Hivatal (OMH), összegezve addigi munkáját megjelentetett egy összefoglalást, amelynek adatai szerint az adott időpontig 350 ezer személy érkezett az utódállamokból Magyarország területére. L.: PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy éves működéséről*, Pesti Nyomda, Budapest, 1924. Mivel azonban az OMH-t csak 1920 áprilisában hívták életre, ezért az 1918 ősztől meginduló menekült mozgást majd' másfél évig a magyar kormányzatok nem tudták teljes egészében kontrollálni. Ezen tény, valamint az illegálisan Magyarországra érkezettek miatt számukat sokkal inkább 400–430 ezer főre becsülhetjük.

A jelen írásom középpontjában álló történet is egyszerre hordoz magában általános és nagyon is egyedi jegyeket. A csíktaplocai születésű Lajos Balázs teológiai hallgató, káplán 1918 és 1922 közötti életét ugyanis nagyban befolyásolta az impériumváltás, valamint az új államhatár megjelenése. Történetét egyrészt emlékiratából,³ másrészt levéltári forrásokból igyekeztem rekonstruálni.⁴

Csíkból Romániába

Lajos Balázs 1884-ban született a Csík vármegyei Csíktaplocán. Az elemi első négy osztályát szülőfalujában végezte, majd a csíksomlyói, végül pedig a csíkszeredai katolikus gimnáziumban tanult. Emlékirata szerint a szerzetesi élet már gyermekkorától vonzotta, előbb ferences, majd egyre inkább jezsuita szeretett volna lenni. Gimnáziumi tanulmányait befejezván ezért a Jézus Társasághoz kérte felvételét. 1912-ben Budapesten kezdte, majd Nagyszombatban folytatta teológiai tanulmányait, azonban egészségi állapota miatt hamarosan abba kellett hagynia a képzést. Saját bevallása szerint: „Kidőltem, nem bírtam, hazaküldtek [...] Több okot lehet felhozni. A nehéz harc idegeimet erősen igénybe vette. A csíki havasokból a Kisalföldre nagy környezetváltozást jelent. Egyetlen székely, a német és tót vidéken. Az újonctársak összetétele sem volt szerencsés, tudtommal csak egy vált be, az újoncmester unokaöccse.”⁵

Nagyszombatból való hazatérését követően levélben fordult Majláth Gusztáv⁶ gyulafehérvári püspökhöz, és kérvényezte, hogy tanulmányait a püspöki székhely szemináriumában folytathassa tovább. Hamarosan az erdélyi egyházmegye központjába került, ahol emlékirata szerint rendkívül jól érezte magát. Mivel a gyulafehérvári kispapok számára a budapesti Központi Szemináriumban két helyet tartottak fenn, ezért 1915-ben egy seminarista társával együtt a fővárosba küldték, hogy ott folytassa tanulmányait. Ez év őszén itt érte a gyász hír, hogy édesapja a jezsuiták innsbrucki hadikórházában elhunyt. Szemináriumi tanulmányait folytatta, majd 1918 nyarán hazatért Csíkba.

³ LAJOS Balázs: *Egy erdélyi szórványmisszionárius vallomása*, s. a. r. ANDRÁS Imre, Státus Kiadó, Madefalva, 2004.

⁴ A levéltári források feltárásában nyújtott önzetlen segítségéért köszönet illeti a Gyulafehérvári Érseki Levéltár munkatársát, Vass Csongort.

⁵ LAJOS: *i.m.*, 28–29. p.

⁶ Majláth Gusztáv Károly (1864, Bakóca – 1940, Budapest) nemesi család gyermeke, Budapesten, Bécsben és Strasbourgban tanult. 1887-ben Esztergomban pappá szentelték. 1894-től Komáromban volt plébános, majd 1897-ben erdélyi segédpüspöknek, majd még ugyanebben az évben megyéspüspöknek nevezték ki Gyulafehérvárra.

Az impériumváltás folyamata

Szülőfalujába hazaérve püspöki értesítés várta, amelynek értelmében a Zsil-völgyi Lupényba neveztek ki káplánnak. A Déli-Kárpátokban fekvő, határközeli település ekkor már túl volt egy háborús megrázkódtatáson. 1916-ban itt a bányavidéken jelentős harcok zajlottak a román, illetve a német és az osztrák–magyar csapatok között. A román betörés hatására számos helybeli család menekült el az ország belseje felé, akik közül a következő hónapokban csak kevesen tértek vissza.

A fontos ipari térségnek számító Zsil-völgy egyik központja a többnemzetiségű Lupény volt. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint 8034 lakójából 3630 magyar, 2145 román, 712 német, 466 rutén, 68 tót és 991 egyéb anyanyelvűnek vallotta magát.⁷ A 19. század végén meginduló széntermeléssel párhuzamosan folyamatosan nőtt a lakosság és benne a magyar anyanyelvűek száma az amúgy román többségű térségben.⁸ A bányával együtt a település infrastruktúrája is fejlődött, a századfordulón már kórháza, kaszinója és iskolái is voltak. A Zsil-völgye stratégiai szerepe az első világháború éveiben, majd a fegyverszünet kihirdetése után még inkább felértékelődött

Különösen, hogy a háború befejeztével 1918 októberétől létrejöttek a nemzeti tanácsok. Budapest, Prága és Zágráb mellett olyan regionális alapú szerveződések is megindultak, mint Temesvár székhellyel a Bánáti Köztársaság vagy Bánffyhunrad központtal a Kalotaszegi Köztársaság. Hasonló mozgalom kezdett kibontakozni a Zsil völgyében is. A petrozsényi, lupényi és vulkáni munkások tisztában voltak azzal, hogy Magyarország harmadik legnagyobb szénlelőhelye stratégiai fontosságú, ezért megpróbálták a maguk kezébe venni sorsukat irányítását, és megalakították a Zsil-völgyi Nemzeti Tanácsot. A munkástanácsok ellenőrzésük alá vonták a közigazgatást, a bányai igazgatóságot, és egyelőre semmilyen felettes hatóságnak nem kívántak engedelmessé válni.⁹

Lajos Balázs még a háború befejezte és a közigazgatási összeomlás előtt, 1918 júliusában érkezett meg Lupényba. Visszaemlékezése szerint a helyi

⁷ *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912, 404–405. p.

⁸ Már az 1840-es évektől megkezdődtek a kutatások a Zsil-völgyi szénvagyon kiaknázására, azonban a későbbi vállalkozások tőkehiány miatt kénytelenek voltak feladni terveiket. 1890-ben a Magyar Hitelbank Rt. közreműködésével megalapították az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.-t. Ezzel közel egy időben szintén létrehozták a Petrozsény-Lupény Helyiérdekű Vasút Rt.-t, a bányák üzemeltetésére pedig a Zsili-Urikányi Kőszénbánya Rt.-t. A bányavidék a következő években folyamatosan fejlődött, az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. 1910-ben az ország harmadik legnagyobb széntermelő vállalata lett. NAGY Róbert – RÜSZ FOGARASI Enikő (szerk.): *Ablakok a múltba*, Egyetemi füzetek 14., Kolozsvár, 2012, 202–234. p.

⁹ RAFFAY Ernő: *Erdély, 1918–1919*, Magvető Kiadó, Budapest, 1987, 201. p.

plébános rögtön a templomi búcsúra érkező petrozsényi zarándokok fogadásával bízta meg őt.¹⁰ Kápláni munkája kapcsán rövid bejegyzésben napi feladatait, valamint a helyi bányászokkal kialakított jó kapcsolatát jegyezte fel. A problémákról szintén csak röviden szól. A közigazgatási bizonytalanság, az ellátás akadozása, a központi egyházi támogatások ki nem fizetése miatt az év utolsó hónapjaiban bevétele sem a plébánosnak, sem a káplánnak nem volt. Az élelmezési problémák miatt plébánosa december első felében azt javasolta Lajos Balázsnak, hogy az ünnepekre menjen haza Csíkba, így neki és a lupényi egyházközségnek is könnyebb lesz.

A román csapatok időközben folytatódó előrenyomulása és berendezkedése miatt a Csíkból Lupényba visszatérni kívánó káplánnak már utazási engedélyre volt szüksége. Annak hosszadalmas beszerzése miatt így a tervezettnél csak két héttel később, január közepén tudott visszatérni a Zsil völgyébe.

Lupény határközeli fekvése ellenére ekkor még nem volt román megszállás alatt. Stratégiai fontosságú szénkészlete, valamint a munkástanácsok fellépése miatt tárgyalás folyt státuszáról. 1918 decemberében a Zsil-völgyi munkások memorandumot adtak át az érkező román hadsereg tábornokának, amelyben követeléseiket rögzítették. Az ezt követő hetekben rendkívül feszült, többször atrocitásba torkolló állapot alakult ki a Zsil-völgyi munkások és a román csapatok, valamint a román és magyar munkásság között.¹¹

Ebbe a közegbe érkezett vissza Lajos Balázs káplán 1919 januárjának közepén. Visszaemlékezése szerint, mivel a helyi iskola tanári kara időközben nagyrészt elmenekült, ezért plébánosa kérésére a leánygimnáziumban kezdett magyar nyelvet és történelmet tanítani. Ezt azonban alig két hétig tehetete, a január 25-én a városba érkező román csapatok ugyanis őrizetbe vették.

A megszállás első heteiben komoly atrocitások történtek a civil lakossággal, főként a magyar tisztségviselőkkel és a közösség vezetőivel szemben.¹² Az őrizetbe vett Lajos Balázs atyát több más személyhez hasonlóan¹³ a jebes Zsil folyóba kényszerítették, majd télvíz idején gyalog, vizes ruhában a községházára kísérték. Itt azzal az indokkal, hogy támogatta a bányászmozgalmat, szakszervezeti vezetőkkel együtt több napig fogva tartották.¹⁴ Bár

¹⁰ A lupényi római katolikus templomot 1900. július 16-án, Kármelhegyi Boldogasszony tiszteletére szentelték fel, a gyülekezet létszáma ekkor közel 5000 fő volt.

¹¹ *Népszava*, 1919. január 30., 5. p.

¹² A Bányamunkás Szövetség Titkárságának jelentései alapján közölt rövid beszámolókat a *Népszava*. L.: *Népszava*, 1919. február 1.

¹³ A *Népszava* 1919. február 1-jén megjelent cikke szerint Kosztin Jánost, a Bányamunkás Szövetség helyi vezetőjét meztelenül többször bekergették a Zsilbe, majd kényszerítették, hogy a víz alá is lebukjon. *Népszava*, 1919. február 1., 2. p.

¹⁴ A Zsil-völgyben található bányákban és ipari üzemekben, ezekben az években mintegy 14 ezer ember dolgozott. A térség szénkészlete miatt stratégiai fontosságú volt

emlékiratában csak nagyon röviden és tényyszerűen ír az incidensről, esete nagy visszhangot váltott ki. A *Népszava* már néhány nappal később beszámolt az atrocitásról,¹⁵ majd 1921-ben egy, az erdélyi magyar egyházak helyzetét bemutató könyvben, a papok és lelkészek ellen elkövetett ügyek listáján is szerepelt.

E kétségkívül traumatikus eseménnyel és az azt követő napokkal kapcsolatban több részletre nem tér ki visszaemlékezésében. Személyes sorsa helyett inkább a lupényi római katolikus egyházközség nehézségeiről ír néhány mondatban. Az egyházi járandóságok folyósításának megszűnése, a közellátási problémák, valamint a román csapatok jelenléte miatt az egyházközség a korábbiakhoz képest is nehezebb helyzetbe került. Az egyháztanács elnöke szabadkozva közölte a káplánnal, hogy közösségük nem tudja két egyházi személy támogatását, ellátását biztosítani. A helyi plébános pedig tartva az egyházközséget érő újabb retorzióktól maga is azt javasolta, helyezték az ifjú káplánt máshova.

A magyar közigazgatás felbomlása, a bizonytalan közállapotok, valamint a román csapatok fenyegető jelenléte természetesen Lajos Balázs káplánra is hatással volt. Már 1918 karácsonyán, majd közvetlenül a lupényi atrocitások előtt levélben jelezte Majláth püspöknek, hogy a jezsuita rendben szeretné folytatni megkezdett, ám félbemaradt tanulmányait.¹⁶ Azaz amint lehet, távozna a Zsil völgyéből.

A püspök válaszlevelében közölte, amennyiben valóban hivatást érez a szerzetesi pálya iránt, nem áll útjába, azonban a mostani paphiány és a bizonytalan közállapotok miatt egyelőre nem nélkülözheti őt. Ám ha kitart elhatározása mellett, a nyár folyamán térjenek majd vissza erre a kérdésre.¹⁷

1919 tavaszán Lajos Balázs távozott a románok által megszállt Zsil-völgyből és hazatért Csíkba. Rövid csíkcsatószegei kiségitő szolgálat után püspöke a petrozsényi plébániához nevezte ki káplánnak. Így alig fél év elteltével ismét visszakerült a rossz emlékű bányavidékre.

---

mind a magyar, mind a román kormányzat számára. A Zsil-völgyi munkásság szervezettségét és erejét mutatja, hogy 1918 őszétől fegyverrel felszerelve igyekezett védeni saját érdekeit. Január végén, néhány nappal Lajos atya visszaérkezése után például a lupényi munkások fegyverrel, robbanószerekkel felszerelve indultak a szomszédos Vulkánba, hogy kiszabadítsák bebörtönzött társaikat. Bő egy évvel később az oradeai (nagyváradí) hadbíróóság a vulkáni fegyveres felkelés miatt negyven munkást ítélte börtönre, életfogytiglanitól 5 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtva őket. *Népszava*, 1920. március 30., 4. p.

¹⁵ Lajos Balázs visszaemlékezésével egybecseng a *Népszava* tudósítása is, amelyben az elfogott és megalázott, megvert bányászok és civilek között név nélkül a lupényi káplán is szerepel. *Népszava*, 1919. január 30., 4. p.

¹⁶ Gyulafehérvári Érseki Levéltár Püspöki Levéltár iktatott iratai [a továbbiakban: GYÉL. I.1/a.] 10. cs. 1918. december 24.; 1919. január 12.

¹⁷ GYÉL I.1/a. 10. cs. 1919. február 3.

Visszaemlékezésében azonban jó szívvel gondol vissza a petrozsényi szolgálatára. Ennek oka, hogy az impériumváltást kísérő erőszakos eseményekkel szemben itt teljes biztonságban érezte magát, és a helyi plébánossal is kifejezetten jó volt a viszonya. Hitéleti és hivatali feladatai mellett a helyi magyar közösség életében is aktív szerepet vállalt, így például az elmenekült magyar tanári kar helyett ideiglenesen a katolikus fiúiskolában is tanított.

1920 áprilisában a püspöknek küldött levelében megjegyzi, hogy milyen „nagyszerű munkatér is Petrozsény”.¹⁸ Sőt emlékirata szerint magántanítványainak köszönhetően anyagilag is jobb helyzetbe került, így végre lehetősége nyílt reverendát készíttetni magának.

Ez év júliusban (egy évvel a korábban felajánlott időpont után) Gyulafehérvárra rendelték, hogy a jezsuita szerzetesrendbe való átjelentkezését személyesen is betérjeszthesse az egyházi előljárók elé. Itt nem Majláth püspök, hanem a vikárius és az irodaigazgató fogadta. Lajos Balázs elszántságát mutatja, hogy addigra már kapcsolatba lépett a Szatmáron szolgáló volt jezsuita újoncmesterével, és vele is közölte elhatározását.

A püspöki állásfoglalást decemberben kézbesítették Petrozsényba, amelynek értelmében a következő tanévet már jezsuita szemináriumban kezdhette meg.

Határon át

A káplán emlékiratában alig néhány szó, a levéltári források között pedig szinte semmilyen konkrét utalás sincsen arra vonatkozólag, hogyan vezetett útja az 1921-es tanévkezdéshez. Mindez amiatt érdekes, mert Lajos Balázs 1921 szeptemberében a szegedi jezsuita szemináriumban kezdte el (folytatta) tanulmányait, amely – szemben Gyulafehérvárral – Magyarországon maradt.

Határátlépése a trianoni menekültkérdés szempontjából meghatározó időpontban történt. A trianoni döntés 1921. július 26-i hatálybalépését követően ugyanis az utódállamokba kerültek számára lehetővé vált, hogy magyar állampolgárságért folyamodjanak, azaz optáljanak.¹⁹

¹⁸ GYÉL I.1/a. 10. cs. 1920. április 27.

¹⁹ A trianoni döntés egyik legfontosabb kérdése, annak ellenére, hogy a szerződésben külön kitértek rá, az állampolgárság megítélése volt. A békeszerződés VII. részének 61–66. cikkei rendelkeztek az optálás, azaz az állampolgárság, állampolgárság-váltás kérdéseiről. A 61. cikkely kimondta, hogy mindazok, akiknek (községi) illetősége azokon a területeken található, amelyek egykor az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezték és nem maradtak a trianoni döntés után magyar fennhatóság alatt, elvesztették magyar állampolgárságukat, és ezzel párhuzamosan az új állam polgárai lettek. Az egyén választási szabadságát teljes mértékben nélkülöző rendelkezés nagyban elősegítette a magyar állammal lojális, határontúlra került emberek gene-

Mivel a Lajos Balázs emlékiratában található rövid bejegyzés szerint a román hatóságoktól többszöri kérelmezés ellenére sem kapott útlevelet, ezért bár nem tervezte, de tanulmányai miatt kénytelen volt magyar állampolgárságért folyamodni. Ezt a következő években rajta kívül több tízezer személy szintén megtette, esete státusza miatt mégis egyedinek/ritkának számított. Lajos Balázs ugyanis nem akart új állampolgárságot, és ordináriusa jóváhagyása nélkül nem is települhetett volna át Magyarországra. Esetében tehát nem egzisztenciális, nemzetiségi, gazdasági okok, hanem egyszerűen a szerzetesi szolgálat iránti elhivatottság, hit játszott szerepet. Mivel az egyházi szabályok szerint az egyházi személyek csak eljáróik utasítására hagyhatták el szolgálati helyüket, ezért a katolikus papok és szerzetesek esetében ritkának számított a kiköltözés, repatriálás.

Azt egyelőre nem tudni, hol és mikor kérvényezte állampolgárságát, mindenestre tanévkezdésre már Szegeden volt.²⁰ Az áttelepüléssel kapcsolatban mindössze annyit jegyez meg, hogy tíz napig tartott, amíg a románról magyar oldalra áttolták a menekültekkel telt vasúti szerelvényüket. Itt nem tudni, hogy a várakoztatáson kívül egyéb kellemetlenségek, megaláztatások történtek-e, azonban újságcikkek, sőt egy amerikai misszióvezető, beszámolója szerint előfordultak olyan esetek, amikor a Magyarországra repatriál-

---

zisét. A 63. cikkely ugyan megpróbálta valamelyest fenntartani az önrendelkezés látszatát azzal, hogy a 18. életévüket betöltött személyek számára a békeszerződés életbe lépésétől számított egy éven belül lehetőséget adott az állampolgárság fenntartásának (opció) igénylésére. A 64. cikkely az optálás jogkörét kibontva lehetőséget adott az állampolgárság megtartására azok számára, akik faji vagy nyelvi alapon különböznek illetőségi helyük többségi társadalmától. Az opciós rendelet a jogok mellett az állampolgárságukat fenntartó személyek kötelezettségeit is rögzítette. Eszerint az optálási határidő letelte után egy évvel kötelesek voltak áttenni lakhelyüket az általuk választott országba, ez azonban (elvben) nem jelenthetett vagyonvesztést. A rendelet kikötötte, hogy az optálók megtarthatják korábbi ingatlanjaikat, ahhoz akadály nélkül visszajárhatnak, ingóságaikat pedig mindenféle illeték nélkül vihetik át az államhatárokon. A 65. cikkely próbálta szavatolni az opciós rendelkezés végrehajtását, eszerint mindenki saját döntése alapján választhatott állampolgárságot, hatósági rendelkezéssel, intézkedéssel befolyásolni senkit nem lehetett. A hétköznapiak során azonban ez utóbbi csak ritkán érvényesült, ugyanis az új államok hatóságai és helyi vezetői számtalan esetben igyekeztek távozásra bírni a magukat magyarnak vallókat. Szűts István Gergely: *Elűzöttek. Menekültek, optánsok és vagonlakók, Rubicon, 2017/7–8., 52–61. p.*

²⁰ Az optálók állampolgárságuk megválasztása, valamint letelepedésük érdekében kénytelenek voltak írásos kérvényt benyújtani a letelepedésük helyéül választott magyarországi településekhez. Az optálási kérvényeket legkésőbb trianoni békeszerződés életbe lépésétől (1921. július 26.) számított egy éven belül kellett megvalósítani, az utódállamokból való kiköltözést pedig 1923. július 26-áig végrehajtani. Ez utóbbi dátumot többször is módosították, Magyarország és a Szerb–Horvát–Szlovén állam között például egészen 1930. november 1-jéig tolódott ki.

taknak a határnál esküvel kellett fogadniuk, hogy többé nem térnek vissza Romániába.²¹

Annyi biztos csak, hogy Lajos Balázs 1921 szeptemberében Szegeden folytatta tanulmányait. Sajnos egyéni tragédiája, hogy 1922 márciusában egészségi állapota miatt ismét kénytelen volt elhagyni a jezsuita szemináriumot. Érzékeny lelkülete, úgy tűnik, továbbra is nehezen viselte az otthontól, az erdélyi tájtól való távolságot.

Határon vissza

Lajos Balázs hazatérése 1922 tavaszán sokkal bonyolultabb feladatnak számított, mint tíz évvel korábban. Ekkor ugyanis már nem egy másik vármegebe, hanem egy másik országba kellett visszatérnie. Helyzetét nehezítette, hogy alig egy éve hagyta el azt az országot, ahová most vissza kívánt térni.

A trianoni békeszerződés értelmében az elcsatolt területen élők elveszítettek korábbi magyar állampolgárságukat és automatikusan az új állam polgárai lettek. A román értelmezés szerint Lajos Balázs és vele együtt több tízezer Romániából Magyarországra repatriált személy az optálással elveszítette román állampolgárságát. A kezdeti magyar álláspont szerint viszont az optálás nem jelentett egyben automatikus magyar állampolgárságot.²² E kettős értelmezés miatt elvben az utódállamokat elhagyók hontalanokká válhattak.

A román közigazgatás a Magyarországra való repatriálás elé nem gördített akadályt, sőt ösztönözte azt. A visszatérni kívánók esetében már nem voltak ennyire együttműködőek, és gyakran hosszú ideig halogatták az állampolgárságra, belépésre várók kérelmeinek elbírálását.

A Magyarországról visszatérni kívánókkal szembeni hivatalos román viszonyt jól érzékelteti egy 1921 novemberében újságírói kérdésre adott válasz. A kolozsvári Sziguranca főfelügyelője a témával kapcsolatban feltett kérdésre azt közölte, hogy a korábban Magyarországra repatriáltak, majd visszatérni kívánók ügyeivel még hosszú ideig nem tudnak foglalkozni. Ennek oka egyrészt, hogy ezek a személyek lemondtak román állampolgárságukról és

²¹ Snow B. Sydney bostoni társkáplán egy bizottság tagjaként végigjárta Erdély jelentősebb unitárius közösségeit, hogy személyesen győződjön meg a kialakult helyzetéről. Jelentése itt olvasható: *Az Amerikai Unitárius Egyházi Bizottság jelentése Erdélynek a román uralom alatti helyzetéről*, Bocskay Szövetség, Budapest, 1921, 7. p., <tudastar.unitarius.hu/1926-1951/pdf/1921-amerikai-bizottsag-jelentese.pdf> (letöltve: 2017. 09. 12.).

²² TARCSAY Áron: *A magyar állampolgárság viszonya a magyar nemzetiséghez és a lakóhelyhez – a jogtörténetben és jelenleg*, Kisebbségkutató, <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/tan_30.html> (letöltve: 2017. 08. 21.).

távozási nyilatkozat aláírásával magyar állampolgárok lettek, másrészt az állampolgárságot amúgy sem lehet ilyen könnyen cserélgetni.²³

A Romániába való beutazás sem az oda optálóknek, sem az oda utazóknak nem volt egyszerű feladat. Az erdélyi menekültek által létrehozott *Erdélyi Hírek* nevű lap 1921 februárjában például részletes leírást közölt az utazáshoz szükséges teendőkről.²⁴ Eszerint a hazautazni kívánóknak a magyarországi főszolgabírói vagy alispáni hivataltól kellett útlevelet igényelni, amelyet aztán egy román nyelven kitöltött kérdőívvel együtt kellett benyújtani a budapesti román követség felé. Miután a kérvényt Bukarestben kedvezően elbírálták, a kérvényező beutazhatott Romániába. Aki pedig végleg visszakívánt térni, annak szintén román nyelvű kérdőívet kellett kitölteni, mellé a rendőrség által kiadott erkölcsi bizonyítványt és minél részletesebb személyi dokumentumokat csatolva. Mindezek akár több hónapi ügyintézésel is járhattak.

Ebben a helyzetben várt hazatérésére Szegeden Lajos Balázs. A gyulafehérvári püspökség március 12-én küldött levelében biztosította őt az egyházmegyébe való visszavételről, de figyelmeztette: mivel repatriált, hozzon magával minden dokumentumot, mert az államhatárnál gondok adódhatnak.²⁵

A káplán a Romániából érkező hírek miatt a következő hónapokban egyelőre nem kísérelte meg a hazatérést. Ügyében a gyulafehérvári püspökség és a csíktaplocai plébános igyekezett eljárni. Mivel érvényes jogszabály még nem volt erre a helyzetre és az ügyek intézése amúgy is nagyban függött a helyi viszonyoktól, ezért Gyulafehérvárról azt javasolták a csíktaplocai plébánosnak, hogy Lajos Balázs illetősége miatt az ottani főszolgabírótól szerezzen letelepedési igazolványt.

Április közepén a csíktaplocai plébános válaszában arról számolt be, hogy mivel a repatriálással Lajos Balázs elveszítette román állampolgárságát, ezért sem a községi elöljáróság, sem a főszolgabíró nem tud ilyen okmányt kiállítani.

Ezzel egyidőben a káplán azt az utasítást kapta Gyulafehérvárról, hogy bár expatriálási ügye folyamatban van, ám annak bizonytalan kifutása miatt, amint lehet, útlevéllel próbáljon meg Romániába beutazni. A határátlépés részletei nem ismertek, annyi azonban biztos, hogy április 24-én Lajos Balázs már Gyulafehérvárott tartózkodott. Sikerült tehát magyar útlevéllel visszatérnie Romániába, de illetősége és tartózkodási jogköre továbbra is megoldatlan volt.

Ezekben a napokban a csíktaplocai plébános a vármegyei aljegyzőre hivatkozva biztató üzenetet küldött a püspökségnek. Eszerint bár a román kormány egyelőre nem kíván foglalkozni az expatriáltak kérdésével, azon-

²³ 8 *Órai Újság*, 1921. november 18., 5. p.

²⁴ *Erdélyi Hírek*, 1921. február 13., 5. p.

²⁵ GYÉL I.1/a. 10. cs. 1921. március 12.

ban egyéni kérelem alapján talán lehetséges lenne a román állampolgárság ismételt megszerzése. Valamilyen rendkívüli okra hivatkozva a budapesti román követségen keresztül kellene kérvényt beadni a román kormányhoz, amelyben a ki- és visszatelepülés okait felsorolja, és kivételesen kéri utóbbi engedélyezését. A vármegyei aljegyző szerint Lajos Balázsnak igyekeznie kell, mert az optálás lehetősége a román–magyar megállapodás alapján 1922. július 25-ig tart.

A csíktaplocai plébános reménykeltő levelével közel egyidőben a kolozsvári *Ellenzék*ben éppen ellentétes mondanivalójú cikk jelent meg, amely tovább növelte a bizonytalanságot.²⁶ Eszerint a Romániába visszatérni kívánók ügyeit intéző bizottságot – amely elvben egyenként vizsgálta át a kérvényeket és kivételes esetekben pozitív döntést hozott – a közelmúltban feloszlatták, és feladatait egyelőre egyetlen minisztérium sem vette át.

Láthatatlanul a Kárpátokban

A már Romániában tartózkodó Lajos Balázs állampolgársági ügye egyre bizonytalanabbnak tűnt. Idegen ország állampolgáraként elvben nem is működhetett volna, de mivel a (magyar) római katolikus közösségeknek szüksége volt papra, ezért Lajos Balázst már a megérkezését követő napon kinevezték a Kárpátok mélyén fekvő radnalajosfalvi²⁷ plébániára. Mivel útlevele csak tizenöt napra szólt, ezért elvben azt korábbi illetőségi helyén, Csíktaplocán kellett volna időről időre meghosszabbítani. A romániai közigazgatás állapotát és az állampolgárság kérdésének bizonytalanságát jól érzékelteti, hogy a plébánoshelyettesnek és iskolaigazgatónak kinevezett Lajos Balázs június 2-án már új plébánosánál, az óradnai Olasz Lajos atyánál volt. Innen a vármegyei központba, Besztercére utazott, hogy tartózkodási engedélyéről tárgyaljon a vármegyei elöljáróval. Beszámolója szerint a főszołgabíró megígérte, hogy tizenöt naponta hosszabbítani fogja az útlevelét.

Lajos Balázs egyáltalán nem tartotta biztosnak a főszołgabíró ígérését. Egyrészt úgy vélte, bárki feljelentheti őt, másrészt a főszołgabíró is bármikor meggondolhatja magát, sőt le is válthatják, harmadrészt pedig a sokszori kérvénnyel magára vonhatja a hatóság egyéb szerveinek figyelmét. Bizonytalan helyzetét fokozta, hogy egy ismerős hivatalnok szerint a főispán csak egyszer hosszabbíthatja meg az útlevelét, utána már a belügyminisztérium illetékes. Éppen emiatt arra kérte a bérma-körútra készülő Majláth püspököt,

²⁶ *Ellenzék*, 1922. április 22., 4. p.

²⁷ Radnalajosfalva (románul Cârlibaba Nouă, németül Ludwigsdorf), a 18. században német telepesek alapították, akik elsősorban bányászati tevékenységet folytattak. 1910-ben a 672 lakosú faluban 374 német, 221 román és 76 magyar nemzetiségű lakos élt.

hogy tartózkodási és majdan állampolgársági ügyében ha lehet, személyesen tárgyaljon a helyi előljárókkal.

A magyar útlevelel rendelkező káplánt a gyulafehérvári püspökség nem véletlenül helyezte a Radnai-havasok egyik eldugott kis falujába. Egy nagyobb településen a román hatóságoknak, rosszakaróknak hamarabb szemet szúrhatott volna a román állampolgársággal nem rendelkező római katolikus atya tevékenysége.

Pünkösdkor már a döntően német nemzetiségűek által lakott faluban misézett, majd jelentése szerint a következő napokban Bukovinán keresztül hazatért Csíktaplocára, hogy onnan élelmet és könyveket hozzon.

Július 27-én kelt levele szerint bár valóban eldugott kis faluban teljesít szolgálatot, ügyét Gyulafehérvár utasításai szerint igyekeztek minél előbb rendezni.²⁸ Ennek érdekében az óradnai főszolgabíró jegyzőkönyvet vett fel az atya helyzetéről, amelyet a belügyminisztérium felé továbbított. Ezzel egy időben – ellentmondva a korábbi híreknek – a főszolgabíró augusztus végéig meghosszabbította Lajos Balázs tartózkodási engedélyét.

Augusztus 4-én végre válasz érkezett Gyulafehérvárról. Eszerint ügye már több hete az igazságügy-minisztériumban van, amint válasz érkezik, azonnal továbbítják neki. Bukarestben Majláth püspök kompromisszumkéréső politikája és bukaresti megbízottainak, politikai kapcsolatainak köszönhetően bizonyos esetekben egyházmegyéjének, papjainak és híveinek ügyeiben sikeresen el tudott járni.²⁹

Bár ügyének bukaresti folyamatáról a Radnai-havasok alján szolgáló Lajos Balázs plébánoshelyettes nem tudhatott, de püspökének válasza megnyugtatta őt. Ezt bizonyítja, hogy következő hónapokban kelt leveleiben már szinte csak az egyházközség életéről tudósított. Annyi biztos, hogy 1926-ig szolgált a döntően német katolikusok által lakott faluban, ahol filiái közé tartoztak a Kárpátokon túli, bukovinai székely falvak is. Sajnos nem ismert, mikor kapott román állampolgárságot, mindenesetre visszaemlékezése szerint az ortodox pápa szolgálata alatt többször feljelentette őt Óradnán, sőt Bukarestben is. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy vagy nagyon hamar román állampolgárságot kapott, vagy éppen ellenkezőleg, a román közigazgatás hiányosságai miatt a folyamatos feljelentések ellenére is a helyén maradhatott.

²⁸ GYÉL I.1/a. 10. cs.1921. július 27.

²⁹ BÁRDI Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a magyar kisebbség történetéről*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013, 106. p.

A menekültkérdés Lajos Balázs atya történetén keresztül

Lajos Balázs atya története az 1918-as impériumváltást követő politikai és sokrétű társadalmi változásoknak egy egyedi, eddig nem vizsgált problémájára hívja fel a figyelmet. Mégpedig a menekültkérdésre, annak feltáratlan folyamataira és hatásaira. Ahogy a bevezetőben említettem, az utódállamokból Magyarország felé indult, legtöbb esetben kényszerű népmozgás főbb vonásait máig alig ismerjük, az ellenkező irányba történt mozgás kutatásának kérdése pedig még fel sem merült. Pedig a húszas évek első harmadában jelentős számban optáltak Magyarországról Romániába, vagy tértek vissza ismét oda magyar állampolgárok. A legismertebb példa erre gróf Bánffy Miklós esete, aki 1926-ban költözött vissza Magyarországról erdélyi lakóhelyére.

Bár Lajos Balázs történetében a menekültkérdés általánosnak vélt jegyei is szerepelnek, státusza révén sorsa mégis egyedinek számít. Az utódállamokból kiköltözők, jelentős részben volt állami alkalmazottak Magyarországra való megérkezésük után itt próbáltak boldogulni, közülük kevesen választották ismét a határátlépést. Lajos Balázs ezzel szemben hitének és küldetés-tudatának köszönhetően szinte alig foglalkozott a Kárpát-medence minden napjait meghatározó bizalmatlan és ellenséges légkörrel. Az impériumváltás során ért atrocitások után bár Magyarországon maradhatott volna, ő mégis visszatért és haláláig szolgált Romániában a magyar és német nyelvű római katolikus közösségeket.